

GÖRME ENGELLİ BİREYLERİN ENGELLİ HAKLARINA DAİR BİLGİ DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ-ANKARA ÖRNEĞİ-

Sıtkı YILDIZ¹ & Seda GÜRLER²

Öz

Bu çalışmanın amacı, görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin insan haklarına ve temel özgürlüklere erişimleri çerçevesinde sahip oldukları haklara dair bilgi düzeylerinin ölçülmesidir. Bu çalışma toplumun genelde engelli bireyleri nasıl algıladığına değinen çalışmalardan farklı olarak, özelde görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin kendi toplumsal ve hukuki haklarına bakış açılarını ele almaktadır. Bu kapsamda Ankara’da bulunan farklı görme engelli derneklerine üye görmeyen bireylerin kendi haklarını bilme düzeyleri, bu hakları savunma kapasiteleri, hak arama mücadelesinde izledikleri yollar ve son olarak engelli insan haklarına erişimde karşılaştıkları problemler kendi yaşamlarından verdikleri örneklerle irdelenmiştir. Araştırma kapsamında 274 görme yetersizliğinden etkilenmiş birey ile görüşülmüştür. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre, görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin cinsiyetleri ve eğitim seviyeleri fark etmeksizin %95 oranında toplumsal anlamda dışlandığı ve önyargıya maruz kaldığı görülmektedir. Ayrıca bu kesimin ekonomik, sosyal, kültürel vb. alanlarda daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Görme Engelli, Engelliliğe Dayalı Ayrımcılık, Engelliler Hakkında Kanun, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi

The Assessment of Information Levels of People with Visual Impairment in Terms of Their Disabled Rights- The Case of Ankara-

Abstract

The aim of this article is to assess information levels of people with visual impairment on the rights in terms of their access to human rights and fundamental freedoms. As being different from the other articles about how society generally perceives disabled persons, this article especially addresses the point of views of persons with visual impairment towards their own social and legal rights. In this scope, the information level of the persons with visual impairment on their rights who are the members of several associations of people with visual impairment in Ankara, their capacities for defending these rights, the ways they pursue to achieve their rights and finally the problems they face in the course of access to the rights of the persons with disabilities have been researched through the examples they experience in their lives. 274 persons with visual impairments have been interviewed for this study. Quantitative research method was used in the study and data were collected by questionnaire technique. According to the findings of the study, irrespective of their genders and educational levels, 95% of persons with visual impairment are isolated socially and subjected to prejudice. Additionally it has been determined that these persons need more support in economic, social and cultural areas.

Keywords: Disabled Person, Person with Visual Impairment, Discrimination Based on Disability, Law on Persons with Disability, United Nations Conventions on Rights of Persons with Disability

1 Prof. Dr., Kırkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sitkiyildiz@yahoo.com
2 Doktora Öğrencisi, Kırkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, sedagurler88@hotmail.com

Giriş

İnsanların fiziksel, zihinsel, ruhsal ya da duyuşal fonksiyonlarını belli oranlarda kullanamamaları durumu tarihin her döneminde kendini göstermiştir. Günümüzde dünyanın her tarafında yeti yitimi olan insanlara rastlamak mümkündür. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün 2011 yılında yayınladığı Dünya Engellilik Raporu'na göre (DSÖ, 2011, s. ix) Dünyada bir milyardan fazla insan engelli kategorisine girmekte, bunlar arasından yaklaşık 200 milyon kişi ise ciddi işlev bozuklukları yaşamaktadır. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (BÖİB) verilerine göre ise Türkiye'de toplam nüfusun %12.29'u yeti yitimi olan bireylerden oluşmaktadır (BÖİB, 2002, s. 5).

Bedenle yakından ilgili olan yeti yitimi durumu; ırk, ten rengi, cinsiyet, cinsel yönelim gibi 'engellilik kimliği' adı verilen farklı bir kimlik oluşturmaktadır. Burcu'ya (2011, s. 39) göre "engelli olanların kendilerine yönelik duygularından çok genellikle engelli olmayanların engelliliğe ilişkin tepkileri ve duyguları sonucu kültürel resim ya da kültürel betimleme ortaya çıkmaktadır". Engelliliğin tam olarak neyi ifade ettiğinin belirleyicisi toplumun engelliliğe verdiği tepkiyle alakalıdır. Dolayısıyla engelli bireyin ya da engelli grubunun kendisine bakışı değil, toplumun onlara bakışı engelli bireyin sosyo-kültürel yapısını belirlemektedir. Bu durumu açıkça dile getirerek engellilik konusunda yaşanan kavramsal karmaşaya son veren düzenleme Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (BMEHS) olmuştur. Sözleşmeye göre engelli birey, çeşitli engellerle karşılaşması halinde diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmalarını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal rahatsızlığı olan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere bireyde fiziksel, zihinsel, ruhsal, duyuşal açıdan var olan yeti yitimi, toplumsal algılar, fiziksel ve çevresel etkenlerin kişiyi engellemesiyle kişi 'engelli' kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle; Kırcaali-İftar'ın (1998, s. 4) belirttiği gibi, "gözleri görmeyen bir birey eğer eğitim ortamında, günlük yaşamda, iş yaşamında herhangi bir sınırlamayla karşı karşıya değilse, bu birey engelli değildir. Diğer yandan özürlü bir birey belli ortamlarda engelli olabilirken başka ortamlarda engelli olmayabilir. Örneğin, görme özürlü bir birey, uygun fiziksel donanıma sahip (asansörlerde sesli sinyallerin, kapılarda Braille yazıların yer alması, vb.) kendi işyerinde engelli olmazken, bu özelliklere sahip olmayan işyerlerinde engelli olabilir." Buna uygun olarak Türkiye'de 2013 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararıyla yasal mevzuatta bulunan özürlü, malul, sakat gibi kavramlar kaldırılarak sadece engelli kavramının kullanılmasına karar verilmiştir.³

3 05/04/2013 Tarih ve 6462 Sayılı "Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", 03/05/2013 Tarih ve 28636 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Görme kaybını ve görme yetisini tam olarak kullanamayan bireylerin kimler olduğunu net bir şekilde kavramsallaştırarak nihai bir tanıma ulaşmak kolay değildir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün (2012, s. 1) görme engelli kavramına ilişkin yapmış olduğu sınıflandırmaya göre görme yetersizliği; normal görme, orta düzey görme yetersizliği (az gören), ağır düzey görme yetersizliği ve körlük olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır. Özyürek (1998,s. 129-130) görme yetersizliği durumunu kör ve az gören olmak üzere 2 sınıfa ayırmıştır. Yasal tanıma göre kör; tüm düzeltmelerle birlikte olağan görme gücünün 1/10'ine yani 20/200'lik görme keskinliğine ya da daha azına sahip olan ya da görme alanı yirmi derecelik açıyı aşmayan kişilere denir. Az gören ise tüm düzeltmelerle birlikte görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan kişilere denilmektedir. Az gören kişi çevresindeki nesnelere ancak yakınına giderek ya da gözüne getirerek kısmen fark eder. Bu kimseler çevresine sanki buzlu bir camın arkasından bakmaktadır.

Söz konusu tanımlar "tüm düzeltmelerle birlikte" söylemiyle başlamaktadır ve bu bir bakıma tıp biliminin alanına girmektedir. "Kör" olarak adlandırdığımız kişiler, örneğin ışığı seçebilmekte ve gölge şeklinde de olsa bazı cisimlerin farkına varabilmektedir.

Engellilerin fonksiyon kayıplarının gruplanması yapılırken görme engellilik şu şekilde tanımlanmaktadır: (BÖİB, 2010, s. 10).

Görme Özürlü: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (Tavuk Karası) olanlar bu gruba girer.

Engelli bireylerin insan haklarının birer öznesi olma sürecinde geçirdikleri evrelere de değinmekte yarar vardır. Uluslararası hukukta engelli bireylerin haklarına değinen ilk düzenleme 1971 yılında Birleşmiş Milletler(BM) nezdinde kabul edilen "Zihinsel Engellilerin Hakları Beyannamesi" olmuştur (Gül, 2006, s. 47).Sonraki yıllarda gerek BM, gerekse Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü ve Avrupa Birliği engelli bireylerin çalışma, eğitim, sağlık, rehabilitasyon, erişilebilirlik ve istismar gibi konulara ilişkin insan haklarına değinen pek çok uluslararası beyanname, bildiri vb. tavsiye niteliğinde kararlar almıştır.

13 Aralık 2006'da, 4 yıllık müzakereden sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tüm dünyada engelli kişilerin haklarını korumak için yeni bir Sözleşme'yi kabul etti. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (BMEHS) 21. Yüzyılın kişisel, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel haklara hitap eden ilk büyük insan hakları anlaşmasıdır. Sözleşme 30 Mart 2007'de imzaya açılmış ve 3 Mayıs 2008'de 20 ülkenin onaylamasının ardından yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler Eski Genel Sekreteri, Sözleşmenin kabulünü "tüm dünyadaki 650 milyon engelli insan için tarihi bir başarı" olarak adlandırmıştır (Lansdown, 2009, s. 2).

Türkiye’de engelli bireylere yönelik ilk yasal düzenleme 1930 yılındaki 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile gerçekleşmiştir. Daha sonra Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ve anayasal bazı düzenlemelerde engelli bireylerin insan haklarına yer verilmiştir. Şişman’ın (2012, s. 171-2) belirttiği gibi engellilere yönelik politikaların 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bu politikalar arasında 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın kurulması, 1999 yılında “Özürlüler Şûrası”nın toplanması ve 2005 yılında kısaca “Özürlüler Kanunu” olarak bilinen yasal düzenlemenin yapılması sayılabilir. Ayrıca 12 Eylül 2010 tarihinde halkoyuna sunularak kabul edilen metin ise Anayasamızın 10. maddesine “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” hükmünü getirmiştir.

Türkiye BMEHS’yi, 3 Aralık 2008 tarihinde TBMM’de kabul etmiş ve 28 Eylül 2009’da onaylamıştır. Böylece Sözleşme Türkiye için bağlayıcı hale gelmiştir. Bu tarihte aynı zamanda Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolü imzalamış ve 26 Ocak 2015 tarihinde onaylamıştır (Gürler, 2016, s. 50).

Görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunların büyük bir kısmına yönelik 50378 sayılı Engelliler Kanunu gibi yasal düzenlemelerle bazı tedbirler alınmış olmasına rağmen, bir kısım engelli birey sadece bu düzenlemelerle ilgili bilgi yetersizliği dolayısıyla haklarına erişememektedir. Bu çalışma bu konuda engelli bireylerde farkındalık yaratmayı ve hukukun kendilerine sunduğu haklardan fırsat eşitliği temelinde yararlanmalarını kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Çalışmada görme yetersizliği olan bireylerin toplumsal önyargılara maruz kaldıkları ve fiziki çevre erişimlerini tam olarak sağlayamadıkları varsayımı ispatlanmaya çalışılacaktır.

Araştırma Problemi

Görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler ulusal ve uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını yeterince bilmemekte ve kullanamamaktadırlar. Bu nedenlerle görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler toplumsal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Bu durum toplumsal bir sorun olarak görüldüğü için araştırma gereği duyulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin insan haklarına ve temel özgürlüklere erişimleri çerçevesinde sahip oldukları haklara dair bilgi düzeylerinin ölçülmesidir. Bu çalışma toplumun engelli bireyleri nasıl algıladığına değinen çalışmalardan farklı olarak, görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin topluma ve hukuka bakış açılarını ele alması bakımından önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2013 yılında yazılı soru önergesine verdiği bir cevaptan anlaşıldığına göre, Ulusal Engelliler Veritabanı'nda kayıtlı Ankara'da 90.707 kişi engelli bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013). Tüm Engelliler ve Aileleri Yardımlaşma Derneği'nin verilerine göre Ankara'da 21 tane görme engelli derneği faaliyet göstermektedir⁴. Bu derneklere 2.500'den fazla görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyin üye olduğu tahmin edilmektedir.

Bu çalışmanın alan araştırması 2017 yılı Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni Ankara'da bulunan tüm görme engellilerdir. Araştırmanın örneklemini oluşturan 274 kişi görel olarak diğerlerinden daha büyük 6 engelli derneğine üye toplam 2.310 görme yetersizliğinden etkilenmiş birey arasından rastgele seçilmiştir. Örneklem sayısı evrenin %11.86'sına karşılık gelmektedir. Araştırma %95 güven düzeyinde ve +/- 5.56 güven aralığındadır. Örneklemin temininde derneklerin yetkililerinden yardım alınmıştır. Bu bağlamda Altı Nokta Körler Derneği'nden 115, Eğitimde Görme Engelliler Derneği'nden 50, Ortadoğu Engelsiz Eğitim Derneği'nden 22, Aktif Görme Engelliler Derneği'nden 21, Gören Kalpler Derneği ve Özel Eğitim Merkezi'nden 24, Tüm Engelliler ve Aileleri Yardımlaşma Derneği'nden ise 42 kişiye anket uygulanmıştır.

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anket soruları araştırmacılar tarafından oluşturulmuş, 6 katılımcı ile ön test yapılmış ve uzman görüşleri de alınarak sorulara son hali verilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin 136'sı ile yüz yüze görüşme, 55'i ile telefon görüşmesi ve 83'üyle de Surveey.com üzerinden katılımcıların kendilerinin cevaplamaları suretiyle internet temelli anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket sorularının tamamı eksiksiz olarak cevaplanmıştır. Ulusal ve uluslararası mevzuata dair engelli hakları ile ilgili maddelerin cronbach alpha güvenilirlik analizi değeri 0,70 olarak saptanmıştır.

Anket uygulamasından elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilmiş, bir araya getirilen veriler frekans ve çapraz tablolarına dönüştürülmüştür. Ayrıca değişkenler arasındaki anlamlılık testlerini ölçmek amacıyla gerekli görülen t test ve varyans analizleri yapılmıştır.

4 <http://www.teday.org/engellilere-hizmet-veren-dernekler/>

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımı

		Sayı	Yüzde	Birikimli Yüzde
Cinsiyet	Kadın	87	31,8	31,8
	Erkek	187	68,2	100,0
	Toplam	274	100,0	
Yaş	18-25 yaş	45	16,4	16,4
	26-35 yaş	89	32,5	48,9
	36-45 yaş	81	29,6	78,5
	46-55	43	15,7	94,2
	56 +	16	5,8	100,0
	Toplam	274	100,0	

Katılımcıların cinsiyet dağılımına baktığımızda, görme engelli erkek oranının görme engelli kadın oranına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 36,55 ve yaş dağılımının standart sapması 10,8'dir. Araştırmada görme engeli sınıflandırmasına gidilmemiştir.

Tablo 2. Katılımcıların eğitim durumu

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Okur – yazar değil	1	1,1	4	2,1	5	1,8
İlköğretim mezunu	5	5,7	15	8,02	20	7,3
Lisede okuyor	3	3,4	9	4,8	12	4,4
Ortaöğretim mezunu	16	18,4	47	25,1	63	23,0
Üniversitede Okuyor	15	17,2	32	17,1	47	16,4
Üniversite Mezunu	45	51,7	78	41,7	123	45,6
Yüksek Lisans Mezunu	2	2,3	2	1,01	4	1,5
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Yukarıdaki tablodan katılımcıların eğitim ve istihdam durumları arasındaki ilişkiye bakacak olursak; kadınların herhangi bir lisans programından mezun olma düzeyleri erkeklere oranla daha yüksektir. Tüm katılımcıların yarısına yakın bir kısmı (%45,6) ise üniversite mezunudur.

Eğitimde Görme Engelliler Derneği tarafından 2015-2016 eğitim-öğretim yılında, engelli öğrencilerin yükseköğretim gördükleri kurum türlerinin dağılımının incelendiği bir araştırmada; görme engelli öğrencilerin daha çok örgün öğretim kurumlarında, fiziksel engelli öğrencilerin ise daha çok açık öğretim fakültelerinde ve uzaktan eğitim gördükleri tespit edilmiştir (Taşgın ve Şatır,2016, s. 4).

Tablo 3. Katılımcıların istihdam durumu

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Kamu	65	74,7	109	58,3	174	63,5
Özel	4	4,60	14	7,5	18	6,6
İşsiz	13	14,9	33	17,6	46	16,8
Emekli	5	5,7	31	16,6	36	13,1
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Kadınların kamuda istihdam edilme oranı erkeklere göre daha yüksektir. Devlet Personel Başkanlığı'nın (2017) verilerine göre; Eylül 2017 tarihi itibariyle kamuda 49.873 engelli memur istihdam edilmektedir. Bunların 11.931'i kadın, 37.922'si ise erkektir. Görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler 10.203 kişilik sayı ile ortopedik ve sınıflanamayan engelli bireylerden sonra üçüncü sırada en fazla sayıda istihdam edilen engel grubunu oluşturmaktadır.

Görme Yetisi Yitiminin Kaynağı ve Sebepleri

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2010 yılında gerçekleştirdiği küresel bir araştırmaya göre dünyada 39 milyonu total kör ve 246 milyonu az gören olmak üzere 285 milyon görme yetersizliğinden etkilenmiş birey vardır. Aynı araştırmaya göre; görme yetersizliği olanların %65'i ve total kör olanların %82'si 50 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır (DSÖ, 2012, s. 3). TÜİK'in iki yılda bir yayınladığı Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre Türkiye'de 2016 yılı itibariyle nüfusun %6,9'u görme sorunu yaşamaktadır. Bu sorun 55 yaş ve üzeri nüfusun %64'ünde görülmektedir (TÜİK, 2017).

Bahsi geçen doğuştan, doğum sırasında ya da doğumdan sonra yaşanan olaylar sonucunda kişide meydana gelen fonksiyon kayıpları görme duyusunda yaşanan kayıplar içinde geçerlidir. Araştırmamıza katılan bireylerin görme kaybının kaynağı %73,4 doğuştan, %24,6 sonradandır.

Dünyada yeti yitimi nedenleri arasında genetik hastalıklar %10'u oluşturmaktadır ve dünyadaki evliliklerin %20'si akraba evliliğidir (Akbaba, Uludağ,

5 http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2382

Nazlıcan ve Gündüz, 2012, s. 726). Kuzey Afrika, Batı ve Güney Asya'daki birçok ülkede tüm evliliklerin %20'si ile %55'i arasında değişen düzeyde akraba evliliği görülmektedir (Şen, 2010, s. 11). Türkiye'de Evlilik Tercihleri isimli araştırmaya göre Türkiye'de 2008 yılı verilerine göre 15-49 yaş arası evli kadınların dörtte birinin evliliği "akraba evliliği" şeklindedir. Akraba evliliği yapmış olan kadın oranı Doğu bölgesinde %40,1, kırsal yerleşim yerlerinde %30,5'tir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, s. 28-29).

Tablo 4. Katılımcıların görme kaybının sebepleri

Yeti yitiminin sebebi	Sayı	Yüzde
Akraba Evliliği	93	33,9
Doğumdan sonra ağır hatalık geçirmek	34	12,4
Trafik kazası	25	9,1
Kalıtsal sebepler	23	8,4
Sebebini bilmeyenler	20	7,3
Doktor hatası	17	6,2
Annenin gebelik sırasında kullandığı ilaçlar	15	5,5
Kaza	12	4,4
Göz tansiyonu	11	4,0
Kan uyuşmazlığı	8	2,9
Erken – Geç Doğum	7	2,6
Tavuk Karası	5	1,8
İş Kazası	2	0,7
Doğal Afet	1	0,4
Çernobil Kazası	1	0,4
Toplam	274	100

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, katılımcıların görme fonksiyonu kaybına sebep olan en önemli etken akraba evliliğidir. Nitekim Sağlık Bakanlığı'nın verilerine göre ebeveyni akraba olmayan çocuklar arasında bebek ölüm hızı binde 45,9 düzeyinde iken akraba evliliği sonucunda doğan çocuklar arasında binde 72,1 düzeyine çıkmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2017). Bu denli ciddi riskler yaratan akraba evliliği, tedavisi olmayan rahatsızlıklara ya da bazı yetilerin kaybına neden olabilmektedir.

Görme Engellilerin Toplumsal Hayata Katılım Konusundaki Düşünceleri

Topluma tam ve etkin katılım ilkesi; bütün engellilerin azınlık durumları, diğer durum ve şartları ne olursa olsun, içinde yaşadıkları topluluğa ve kendi çıkarlarını etkileyen karar alımlarına tam katılım hakkının olması demektir (Lord, Guernsey, Balfe ve Karr, 2007, s. 195). BM Engelli Hakları Sözleşmesi“ engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması” ifadesiyle taraf devletlere bu konuda hassasiyet göstermelerinin gerektiğinin altını çizmiştir.

Tablo 5. Görme yetersizliğinden etkilenmiş birey olarak topluma tam ve etkin katılmada sorunlarla karşılaşılıyor musunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Evet	72	82,8	155	82,9	174	82,8
Kısmen	12	13,8	22	11,8	46	12,4
Hayır	3	3,4	10	8,3	18	4,7
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Yukarıdaki tablo araştırmaya katılanların topluma tam ve etkin katılımlarında sorun yaşayıp yaşamadıklarını göstermektedir. Buna göre, hem kadınlar hem de erkekler %95 gibi yüksek bir oranda topluma katılımda tamamen veya kısmen çeşitli düzeylerde sorunlarla karşılaştığını dile getirmiştir. t testi sonuçlarına göre cinsiyet ile görme engellilerin topluma tam ve etkin katılımı arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (P=0,80).

Tablo 6. Görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin toplumdaki dışlanma ve ayrımcı muamelelere uğramalarına katkı sağlayan etkenlerin arasında toplumsal önyargının olduğunu düşünüyor musunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Evet	75	86,2	152	81,9	227	82,8
Hayır	6	6,9	11	5,3	17	6,2
Kısmen	6	6,9	23	12,3	29	10,6
Fikrim Yok	-	-	1	0,5	1	0,4
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Göregenli'ye (2012, s. 21) göre; ayrımcılık, bir gruba veya grubun üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreçtir. Önyargılar ve dolayısıyla ayrımcılık, bir gruba ya da grup üyelerine yönelik olumsuz düşüncelerin yanı sıra hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etmeye kadar uzanan olumsuz duyguları içeren tutumlara da yol açarlar.

Araştırma bulgularına göre; kadınların %86'sı, erkeklerin ise %82'si toplum kendilerine önyargıyla davrandığını dile getirmiştir. t testi sonuçlarına göre de cinsiyet ile görme engellilerin toplumsal önyargıya maruz kalmaları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (P=0,18). Katılımcıların toplumsal önyargıya dayalı uğradıkları ayrımcılığa dair anlattıkları bazı olaylar ise şöyledir: Müezzin olarak bir camide görev yapan 43 yaşındaki erkek katılımcı, namaz kılmak için toplanan cemaatin kendisinin görme engelli olması dolayısıyla beraberinde namaz kılmak istemediklerini söylediklerini ifade etmiştir. Bir okulda santral memuru olarak işe alınan 36 yaşındaki erkek katılımcı, kendisine çalışması için telefon bile tahsis edilmediğini dile getirmiştir. Araştırmaya katılan görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin büyük kısmı kurumların "santral" bölümünde istihdam edilmiştir. Muhtemeldir ki, bu da bilinçli bir tercihin sonucu olarak yapılmaktadır ve kökeninde engelli bireylerin neleri yapıp neleri yapamayacağına dair var olan önyargı ve bilgi eksikliği vardır.

Bu bağlamda Türkiye'de var olan bir düzenlemeye karşı katılımcıların açtığı davadan söz etmek yerinde olacaktır. 2005 yılında Türkiye'de yaşayan tüm engelli bireylere ait bilgilerin düzenlenerek engelli haklarına dair mevzuatın düzenlenmesi amacıyla bir yönetmelik kabul edilmiştir.⁶ Söz konusu Yönetmeliğin 7. Maddesine göre % 40 ve üstü yeti yitimi olan bireylerin nüfus cüzdanlarının arka yüzüne "engelli" olduğunun belirtilebileceği karara bağlanmıştır. Bazı engelli dernekleri ve pek çok engelli ailesi bir araya gelerek kararın iptali için Danıştay'a dava açmıştır. Danıştay oy çokluğu ile bu yönetmeliğin iptaline karar vermiştir. Engelli olmak kimliğin belirleyicisi değildir ve dolayısıyla nüfus cüzdanında yer alması damgalayıcı bir durumdur.

Görme Engellilerin Ulusal ve Uluslararası Engelli Haklarına Dair Bilgi Düzeyleri

2008'de kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin amacı; engelli bireylerin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve yasal hayattaki haklarını teşvik etmek ve korumaktır. Her türlü bakım ve tedavi, eğitim, sağlık hizmetlerinde, çalışma ve aile hayatında, kültürel ve sportif faaliyetlerde ve siyasal ve sosyal hayata katılımda ayrımcılık gözetmeyen bir muameleyi ve adalete erişimde eşitlik ilkesini öngörmektedir. Bunun yanında tüm engelli bireylerin kanun önünde eşit

6 "Özürlüler Veritabanı Oluşturulmasına ve Özürlülük Bilgisinin Nüfus Cüzdanında Yer Almasına Dair Yönetmelik", 30 Ekim 2005 tarih ve 25981 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik 2008 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

olduğunun tanınmasını da güvence altına almaktadır. Sözleşme ayrıca işkence, sömürü, şiddet ve istismarı da yasaklayarak engelli bireylerin yaşam, özgürlük ve güvenlik haklarının yanı sıra seyahat ve ifade özgürlüğü ile gizliliğe saygı gösterilmesi haklarını da korumaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesine dair bilgi düzeyi

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Hiç Bilmiyorum	27	31,0	39	20,9	66	24,1
Bilmiyorum	20	23,0	27	14,4	47	17,2
Az biliyorum	16	18,4	58	31,0	74	27,0
Pek çoğunu biliyorum	8	9,2	20	10,7	28	10,2
Tümünü biliyorum	16	18,4	43	23,0	59	21,5
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Yukarıdaki tablo, katılımcıların uluslararası hukukta engelli bireylerin haklarını koruyan ve 2008 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesine ve Ek İhtiyari Protokole taraf olduğumuzu hangi düzeyde bildiklerini göstermektedir. Kadınların %31'i Sözleşmeyi hiç duymamıştır. Sözleşmeyi tamamen bilenlerin oranı ise katılımcıların %21,5'ini oluşturmaktadır. t testi sonuçlarına göre ise cinsiyet ile katılımcıların BMEHS'ye dair bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (P=0,04). Benzer şekilde katılımcıların eğitim düzeyleri ile Sözleşmeye dair bilgi düzeyleri arasında da Anova testi sonuçlarına göre anlamlı farklılıklar (P=0,017) gözlenmiştir. Bu anlamlı farklılık ilköğretim mezunları ile üniversitede okuyanlar ve üniversite mezunları arasından kaynaklanmaktadır.

Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol, taraf devletlere BM Engelli Hakları Komitesi'nin esas aldığı iki izleme usulünü yüklenmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bunların ilki "bireysel başvuru prosedürüdür". Buna göre taraf devlet, Sözleşmede engelli bireylere tanınan hakları ihlal etmesi halinde engelli kişiler bireysel olarak Komiteye başvuru yaparak haklarını arayabilmektedirler. İkinci olarak "araştırma prosedürü" ile Komite, Sözleşmeye taraf olan bir devletin Sözleşmenin hükümlerini ağır veya sistematik bir şekilde ihlal ettiğini gösteren güvenilir bilgiler alması halinde, söz konusu taraf devletten bu bilgilerin incelenmesi için gözlemlerini sunmak suretiyle işbirliği yapmasını isteyebilmektedir.

Tablo 8'e göre, katılımcıların %33,6'sı bireysel başvuru prosedürü hakkında hiç bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir. Görüşmeler sırasında anlaşılmuştur

ki; katılımcıların birçoğu BM Engelli Hakları Komitesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini karıştırmaktadır. Dolayısıyla söz konusu veriler salt olarak ihtiyari protokole ve BM Engelli Hakları Komitesi'nin esas ve görevlerine dair var olan bilgi düzeyini ölçmemektedir. t testi sonuçlarına göre de cinsiyet ile görme engellilerin "Türkiye'de hak ihlaline uğradığında BM Engelli Hakları Komitesine başvuru yapma hakkına sahip olduğunu bilme" arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (P=0,43).

Tablo 8. Türkiye'de uğradığınız bir hak ihlalinde ulusal mevzuat yetersiz kaldığında, BM engelli hakları komitesine başvuru yaparak hakkınızı arayabileceğinizi biliyor musunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Hiç Bilmiyorum	29	33,3	63	33,7	92	33,6
Bilmiyorum	21	24,1	39	20,9	60	21,9
Az biliyorum	12	13,8	20	10,7	32	11,7
Pek çoğunu biliyorum	8	9,2	15	8,0	23	8,4
Tümünü biliyorum	17	19,5	50	26,7	67	24,5
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

2005 yılında kabul edilen Engelliler Kanununda sunulan haklara dair katılımcıların bilgi düzeyine bakacak olursak; ulusal hukukun bir parçası olan Engelliler Hakkında Kanuna ve Kanunda öngörülen haklara ilişkin bilgi düzeyi ulusal hukuk düzenlemelerine oranla daha yüksektir.

Tablo 9. Katılımcıların engelliler hakkındaki kanuna dair bilgi düzeyleri

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Hiç Bilmiyorum	8	9,2	27	14,4	35	12,8
Bilmiyorum	14	16,1	23	12,3	38	13,9
Az biliyorum	25	28,7	47	25,1	72	26,3
Pek çoğunu biliyorum	15	17,2	29	15,5	44	16,0
Tümünü biliyorum	25	28,7	61	32,6	85	31,0
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Katılımcıların çoğu Kanunun içeriğini genel olarak bildiğini ifade etmiştir. t testi sonuçlarına göre de cinsiyet ile görme engellilerin "Engelliler Kanununun

içeriği hakkındaki bilgi seviyeleri” arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (P=0,97). Anova testi sonuçlarına göre ise katılımcıların eğitim düzeyleri ile “Engelliler Kanununun içeriği hakkındaki bilgi seviyeleri” arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır (P=0,031). Bu farklılık okuma yazma bilmeyenler ile üniversitede okuyan katılımcılar arasından kaynaklanmaktadır.

Görme Yetersizliğinden Etkilenmiş Bireyler ve Adalete Erişim

BM Engelli Hakları Sözleşmesi, engelli bireylere adalete eşit ve etkin biçimde katılma hakkını vermiştir. Bunun için gerekli uyumlaştırmaların yapılması, adli işlemlere katılımlarının kolaylaştırılması ve adalet sistemi içindeki görevlilere bu konuda gerekli eğitimin sağlanması yükümlülüğünü 13. Maddesi ile düzenlemiştir.

Tablo 10. Herhangi bir hak ihlali ile karşılaştığımızda bunu yargıya taşımaktan endişe duyar mısınız?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Evet	21	24,1	43	23,0	64	23,4
Hayır	64	73,6	130	69,5	194	70,8
Kısmen	0	-	1	0,5	1	0,5
Fikrim Yok	2	2,0	13	7,0	15	5,5
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Kadın ve erkek katılımcılar birbirlerine yakın oranlarda (%23-24) kendi haklarını yasal yollarla savunma konusunda endişe duyduklarını dile getirmişlerdir. t testi sonuçlarına göre “cinsiyet ile haklarını yasal yollardan arama” arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.(P=0,16). Anova testi sonuçlarına göre ise katılımcıların eğitim düzeyleri ile haklarını yasal yollardan arama arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (P=0,629). Bu bağlamda katılımcılara “Engelliler Kanunu kapsamında yer alan bir hakkınızın ihlali söz konusu olduğunda adalete erişim konusunda nasıl bir yol izlemeniz gerektiğini biliyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir.

Kadınların %50,6’sı, erkeklerin ise %65,9’u adalete erişim konusunda nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini bildiğini ifade etmiştir. Ancak kadınlar ile erkekler arasında bu hususta anlamlı bir farklılık görülmemektedir (P=0,91).

Görme Yetersizliğinden Etkilenmiş Bireylerin Engelli Haklarına Erişim Sıkıntıları

Erişilebilirlik.

Herhangi bir hakkı kullanmanın ön koşulu o hakkın ulaşılabilir olmasına bağlıdır. BMEHS 9. Maddesi ile taraf devletlere engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini veyaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alma konusunda yükümlülük getirmiştir. Ayrıca 10. Maddesinde de erişilebilirliğin önemine değinerek Sözleşmede en sık tekrarlanan hak olma özelliğine sahiptir. Erişilebilirlik hakkı gerek fiziki çevreye erişim ve gerekse bilgi ve mesaja erişim hakkı bakımından Engelliler Kanununun 7. Maddesinde düzenlenmiştir.

Katılımcıların en çok üzerinde konuştuğu erişilebilirlik hakkı ile ilgili ilk olarak fiziki çevreye erişimde ne sıklıkta sorun yaşadıkları sorulmuştur. Engelliler Kanununa göre yollar, caddeler, parklar gibi sosyal ve kültürel alanlar ve toplu taşıma araçlarının engelli bireylerin kullanımına uygun olması gerekirken Buna göre; aşağıdaki tablo katılımcıların fiziksel sınırlılıklar dolayısıyla bağımsız hareket etme konusunda zorluk yaşıyıp yaşamadıklarını ölçmektedir.

Tablo 11. Fiziksel sınırlılıklar dolayısıyla bağımsız hareket etme konusunda zorluk yaşıyor musunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Hiçbir zaman	1	1,1	11	5,9	12	4,4
Bir kez	-	-	6	3,2	6	2,2
Birden Fazla	10	11,5	28	15,0	38	13,9
Genellikle	19	21,9	45	24,1	64	23,4
Her zaman	57	65,5	97	51,9	154	56,2
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Cinsiyet ile fiziksel çevreye erişilebilirlik arasında t testine göre anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($P=0,02$). Katılımcıların yarısından fazlası her zaman erişilebilirlik konusunda zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların yaş grupları ile erişilebilirlik arasında Anova testi sonuçlarına göre anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir ($P=0,867$). BMEHS, engelli bireylerin fiziki çevreye erişimini kı-

sıtlayan engelleri ortadan kaldırmak adına 2 kavram geliştirmiştir. Bunlardan ilki olan “makul uyumlaştırma” bireylerin insan haklarına erişimde karşılaşılabileceği sorunlara dair fazla maliyet gerektirmeyecek uygun düzenlemelerin yapılmasıdır. Daha çok bireysel düzenlemeleri gerektiren bu ilkenin yapılmaması, diğer bir deyişle makul uyumlaştırmanın reddi Sözleşmeye göre ayrımcılık olarak kabul edilmektedir.

Sözleşmenin geliştirdiği ikinci kavram ise “evrensel tasarımıdır”. Evrensel tasarım “ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır.” Bu sayede sadece engelliler için özel düzenlemelere de gerek kalmayacak ve engelliler için bir pozitif ayrımcılık söz konusu olmayacaktır. Evrensel tasarlanmamış fiziki çevrede görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kaldırımlara park edilen araçlar, esnafın kaldırımlara koyduğu tezgâhlar, yolun ortasında bulunan ağaçlar, trafik levhaları, elektrik direkleri, caddelerde seslendirilmiş ışıkların olmaması, görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin kullanımı için yapılan hassas zeminlerin kaygan yapısı, arabaların kaldırıma çıkmasını önlemek amacıyla yapılan mantarların takılıp düşülebilecek seviyede olması, otobüs duraklarında sadece görebilen bireylerin okuyabileceği şekilde gelecek otobüse dair bilgilerin yer aldığı elektronik tabelalar, yollarda bulunan su birikintileri ve çukurlar gibi sorunlar görüşme yapılan görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin bizatihi kendi ağızlarından duyduğumuz problemlerdir. Hatta bu konuda yargıya taşındıkları birkaç dava vardır.

51 yaşındaki erkek katılımcı,2015 yılında Antalya Serik’te kurumuş bir derenin istinat duvarıyla çevrilmeyerek gereken önlemlerin alınmaması dolayısıyla görme engelli eşi ile birlikte derenin olduğu boşluğa düşerek yaralanmıştır. Bunun üzerine ilgili belediye aleyhine dava açan katılımcının davası yaklaşık 2 yıldır sonuçlanamamıştır. 55 yaşında olan erkek başka bir katılımcı, Ankara Kurtuluş’ta yolda açık bırakılarak üzerinin kapatılması için hiçbir önlemin alınmadığı rögarın içine düşmüştür. Olayın hemen ardından ilgili belediye aleyhine dava açmıştır ve hakim, belediyeyi hatalı bularak belediyenin 5.200 TL para cezası ödemesine karar vermiştir.

Kadın ve erkek katılımcılar teknolojik araçları kullanma konusunda birbirine yakın oranlarda ve daha az sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Buna rağmen katılımcılar; görmeyen bireylerin kullanımına uygun olmayan web sayfalarından, televizyonlardaki yarışma programlarında soruların görme odaklı hazırlanmasından, sinema – tiyatro gibi görsel sanatların sesli betimlemelerden uzak olmasından, bilgisayar ve telefonlarında kullanabilecekleri ekran okuyucuların maliyetli olmasından yakınmaktadırlar.

Ayrımcılık.

BMEHS'nin 5. Maddesi ve Engelliler Kanununun 4/a Maddesi engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Tüm engelli bireyler toplumsal anlamda yeti yitimleri dolayısıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Yasal mevzuatta engelliliğe dayalı ayrımcılığa dair pek çok düzenleme yapılmıştır. Bu bağlamda, Arısoy'un, (2007, s. 164-5) Yargıtay kararlarından aktardığına göre; "kişinin engelli olması halini ifade etmekle veya kişiye bir hastalık yakıştırmakla da hakaret suçu işlenmiş olur. Örneğin, kişiye 'kör', 'şaşı', 'topal', 'kambur', 'kel' vs. demekle, kişiye 'psikopat', 'frençili' veya "AIDS'li" demek hakaret suçunu oluşturur". Dolayısıyla kültürel anlamda kabul görecektir şekilde herhangi bir görme yetersizliğinden etkilenmiş bireye kör, ortopedik engelliye topal demek yasalarımızca suç teşkil etmektedir. Bu çerçevede katılımcılara yeti yitimleri dolayısıyla ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları sorulmuştur.

Aşağıdaki tabloya göre; cinsiyet ile yeti yitimi dolayısıyla hakarete uğrama sıklığı arasında t testi sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (P=0,241). Benzer şekilde katılımcıların yaş grupları ile erişilebilirlik arasında Anova testi sonuçlarına göre de anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir (P=0,293). Katılımcıların %41,2'si yeti yitimleri dolayısıyla hakarete uğramadıklarını dile getirmişlerdir.

Tablo 12. Çevrenizde görme engelinizden ötürü hangi sıklıkta alay edilmektedir?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Hiçbir zaman	30	34,48	83	44,39	113	41,24
Bir kez	7	8,05	14	7,49	21	7,66
Birden Fazla	24	27,59	40	21,39	64	23,36
Genellikle	16	18,39	28	14,97	44	16,06
Her zaman	10	11,49	22	11,76	32	11,68
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Hakarete uğradığını iddia eden katılımcılardan birinin bu konuyla ilgili anlattığı olay şöyledir: Bir gazetede yazı işleri müdürü olan 51 yaşındaki erkek katılımcının yazdığı bir yazı dolayısıyla konunun taraflarınca yanlış anlaşılacak şekilde hakaret davası açılmıştır. Katılımcı mahkemeye gittiğinde savcı "sen görme engellisin, bu işi nasıl yapabilirsin?" diyerek yürüttüğü hakaret davasında dolaylı yoldan katılımcıya hakarete bulunmuştur. Davanın sonunda ise katılımcının suçsuz olduğu anlaşılmıştır.

Başka bir örnekte ise 43 yaşındaki görme engelli bir anne, çocuğunun durumu hakkında öğretmeni ile görüşmek için çocuğun eğitim aldığı okula gitmiştir. Okul müdürü yanındaki başka bir öğretmene “Şunu al çocuğunun sınıf öğretmenin yanına götür.” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bu ifadeyi kişilik haklarına saygısızlık olarak gören katılımcı okul müdürünü uyarmış ve akabinde şiddetli bir tartışmanın içine girmişlerdir. Aynı şekilde hastaneye tedavi olmak için giden 36 yaşındaki kadın bir görme yetersizliğinden etkilenmiş bireye işlemlerin alınması sırasında “senin sahibin yok mu? İşlemleri nasıl halledeceksin?” diye sorulduğunu ifade etmektedir. Bunların hepsi onur kırıcı muamelelerdir ve hakaret suçu kapsamına girmektedir.

Sağlık hakkı.

Tüm engelli bireylerin bir insan hakkı olarak kabul edilen sağlık hakkını etkin bir şekilde kullanmaya hakkı vardır. BMEHS 25. Maddesi, engellilere engelliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanımaktadır. Aynı zamanda sağlık kurumunun, malzemelerinin ve servislerinin ayrımcılık yapılmadan herkesin erişimine açık olması gerekmektedir. Bu da erişilebilirliğe dair ilgili tüm engellerin ortadan kalkması demektir. Burada önemli olan fiziksel kısıtlılıkların yanı sıra ekonomik problemlerin de sağlık hakkına erişimi engelleyen faktörlerden olduğunun bilincinde olmaktır.

Engelliler Kanununa göre sağlık kuruluşlarının fiziksel erişiminin engelli bireylere göre tasarlanması, kuruma girişte engelli bireye yardımcı olacak bir refakatçinin tesis edilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tablo görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin sağlık hakkına erişimde ne sıklıkla sorun yaşadıklarını göstermektedir. Tüm katılımcıların %25,5’i sağlık hakkına erişimde hiç sorun yaşamadığını dile getirmiştir. Bunun nedeni ise katılımcıların sağlık kurumlarına kendilerine yardımcı olacak bir yakınıyla beraber gidiyor olmalarıdır. Sorun yaşayanlar ise Ankara’da bulunan hastanelerde onlara yardımcı olacak bir refakatçinin her zaman tahsis edilmediğini dile getirmişlerdir. Ayrıca sağlık personelinin kendilerine olumsuz davrandığını ifade etmişlerdir.

Tablo 13. Sağlık hakkına erişimde ne sıklıkla sorun yaşıyorsunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek			
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Hiçbir zaman	15	17,2	55	29,4	70	25,5
Bir kez	2	2,3	9	4,9	11	4,0
Birden Fazla	12	13,9	29	15,5	41	15
Genellikle	17	9,5	32	17,1	49	17,9
Her zaman	41	47,1	62	33,2	103	37,6
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Yalnız başına hastaneye giden ve refakatçi tayin edilmeyen bir görme engelli hasta, muayene olmadan önce kendisine verilen sıra numarasını okumak, akabinde muayene olacağı odanın kapısında yazan yönlendirici tabelaları okumak durumundadır. Fakat ne az gören ne de tamamen görmeyen bireyler bu aşamaları kolaylıkla kendi başlarına halledebilecek durumdadırlar. t testine göre “cinsiyet ve sağlık hakkına erişim” konusunda anlamlı bir fark söz konusu değildir. (P=0,006) Sözleşme cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimi mümkün kılmak için tüm tedbirlerin alınması hususunda taraf devletleri sorumlu tutmuştur. Bu aynı zamanda cinsel ve üreme sağlığı konusunda da engelli kadınların bilgi düzeylerinin artırılması gerektiğini öngörmektedir.

Eğitim hakkı.

BMEHS'nin 24. Maddesi ve Engelliler Kanununun 15. Maddesi engelli bireylere eğitim hakkının fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânının sağlanması konusunda taraf devletleri sorumlu tutmuştur.

Engelliler Kanununa göre engelli bireylere eğitim sırasında gerekli kabartma yazılı, sesli elektronik kitap vb. materyalin tesis edilmesi gerekmektedir. Katılımcılara eğitim hakkına erişimde ne sıklıkta sorun yaşadıkları sorulmuştur:

Tablo 14. Eğitim hakkına erişimde hangi sıklıkla sorun yaşıyorsunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Hiçbir zaman	21	24,1	54	28,9	75	27,4
Bir kez	2	2,3	10	5,3	12	4,4
Birden Fazla	11	12,6	19	10,2	30	10,9
Genellikle	11	12,6	36	19,3	47	17,2
Her zaman	42	48,3	68	36,4	110	40,1
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Kadınlar ve erkekler arasında eğitim hakkına erişim konusunda ciddi bir farkın olmadığını t testi sonuçları da göstermektedir. ($P=0,170$). Üniversitede eğitim gören görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler daha çok bilgiye ulaşmakta sorun yaşadıklarını söylemişlerdir. Braille alfabesiyle hazırlanmamış, seslendirilmemiş, büyütülerek basılmamış ya da taramaya uygun formatta olmayan tüm belgeler görmeyen bireylerin eğitim hakkına erişimini engellemektedir.

Türkiye Görme Engelliler Derneği (TURGED) genel başkanı Ahmet Cantürk'ün⁷ belirttiği gibi görme engellilere özel eğitim veren ilkokul sayısı resmi kaynaklara göre 17'dir. Lise ve Üniversitede görme engellilere özel eğitim veren okul mevcut değil ve öğrenciler kaynaştırılmış eğitim adı altında normal lise ve üniversitelerde eğitim almaktadır.

Ankara'da ise 2 adet görme engelliler okulu vardır. İlköğretim düzeyinde olan bu okullar sadece görmeyen bireylere hitap etmekte ve onların taleplerine karşılık vermeyi hedeflemektedir. Fakat ortaöğretime geçişle birlikte görmeyen çocuklar kaynaştırma eğitime başlayarak diğer çocuklarla beraber eğitim almaktadır. Buradaki eğitim ortamı ise diğer çocuklara hitap etmekte ve görme engelli çocuğun eğitimi genel olarak ikinci plana atılmaktadır. Eğitim hayatında bu şekilde başlayan handikap görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyin tüm hayatı boyunca devam etmektedir. 47 yaşında görme engelli bir kadın katılımcının bu konuya ilişkin anlattığı ve yargıya taşıdığı olayda katılımcı, 1991 yılında Atatürk Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazanmıştır. Bölüm Başkanlığı tarafından katılımcının görme engelli olması dolayısıyla İngilizce öğrenmede yetersiz kalacağı düşünülerek Sosyoloji Bölümüne geçişi sağlanmıştır. Söz konusu durumu eğitim hakkına müdahale olarak gören katılımcı durumu medyaya taşımak istemiş; fakat kendisine bu alanda da yardımcı olunmamıştır. Sonrasında yaşadığı haksızlığı yargıya taşıyan katılımcı hukuki sürecin sonunda kazandığı bölümde okumaya yeniden hak kazanmıştır. Fakat eğitimi sırasında gereken kolaylıklar

⁷ <https://dagmedya.net/2017/06/27/turkiyede-gorme-engellilere-ozel-egitim-veren-sadece-17-ilkokul-var/>

sağlanmamış ve katılımcı 7 yılda lisans eğitimini tamamlayamayarak bölümden atıldığını ifade etmiştir.

Eğitim hakkı konusunda ayrımcılığa uğradığı iddiası ile yargıya giden 27 yaşındaki erkek bir katılımcı ise şunları anlatmıştır: Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından düzenlenen bazı sınavlar, engelli bireylerin engel durumlarını bildirmeleri halinde, gerekli kolaylaştırıcı önlemler alınarak yapılmaktadır. Görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler bu sınavlara katılırken “abaküs” kullanabilmektedir. Katılımcı 2015 yılında girdiği Dikey Geçiş Sınavında abaküs kullanmış, fakat bu “hesap makinesi” olarak kayıtlara geçmiştir. Hatta sınav esnasında “sınava hesap makinesiyle girdiği” yönünde tutanak tutulmuş ve katılımcıya tutulan tutanak okunmadan imzalatılmıştır. Bunun üzerine ÖSYM katılımcının son 2 yılda girdiği tüm sınavları iptal etmiştir. Ayrıca katılımcının çalıştığı Bakanlıkla da iletişime geçerek katılımcının görevine son verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine katılımcı Ankara 3. İdare Mahkemesine söz konusu durumu taşımıştır. Mahkeme ÖSYM’nin iptal işlemini hukuka aykırı bulmuş ve işlemin yürütmesini durdurmuştur. Kararda, “Sınav yönetmeliği uyarınca, engellilerin, sınava girerken yanlarında getirmeleri gereken araçları önceden beyan etmeleri gerektiği katılımcının da, abaküs kullanacağını sınav giriş belgesinde önceden beyan ettiği” vurgulanmıştır. Mahkeme kararı sonrası katılımcı işine dönmüştür.

Anketin yapıldığı derneklerden biri olan Eğitimde Görme Engelliler Derneği (EGED) Başkanı, eğitim hakkı konusunda görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin uğradığı haksızlığı gidermek amacıyla başka bir yasal sürecin başlatıldığından bahsetmiştir. ÖSYM tarafından 2014 yılından bu yana düzenlenen Elektronik Yabancı Dil Sınavı (E-YDS)’na engelli bireyler başvuru yapamamaktaydı. Ancak 2017 yılı Mayıs ayı itibarıyla Kurumun web sayfasında yer alan kılavuza⁸ “görme engelli adaylardan hiç görmeyenler ekran okuyucu, az görenler ise ekran büyütücü ile sınava alınır. Bu adaylar taleplerini başvuruda bildirirler.” ibaresi eklenmiş ve artık bu tür engeli olan adaylara da sınava katılabilme imkânı tanınmıştır (Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM], 2017, s. 1).

Çalışma hakkı.

BMEHS’nin 18. ve Engelliler Kanunu’nun 14. Maddesi tüm engelli bireylerin engelliliğe yönelik ayrımcılığın yasaklanarak istihdam koşullarına fırsat eşitliği çerçevesinde erişmelerinin gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda açık, bütünlendirici ve erişilebilir bir iş piyasasında serbestçe seçtikleri bir işte çalışmalarını öngörmüştür.

8 http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/e-YDS/KILAVUZ_02012017.pdf

Tablo 15. Görme engelinizden ötürü çalıştığınız yerde hangi sıklıkla ayrımcılık yaşıyorsunuz?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Hiçbir zaman	39	44,8	106	56,7	145	52,9
Bir kez	2	2,3	10	5,3	12	4,4
Birden Fazla	12	13,8	21	11,2	33	12
Genellikle	11	12,6	20	10,7	31	11,3
Her zaman	23	26,4	30	16,0	153	19,3
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Katılımcıların %53'ü çalıştıkları iş yerlerinde ayrımcılığa uğramadıklarını belirtmiştir. Bu sonuç bir bakıma toplumsal algıda engelli bireylere dair yaratılmış olan önyargının azalmış olduğunu göstermektedir. Diğer yandan cinsiyet ve istihdam bazında değerlendirme yaptığımızda t testi sonuçlarına göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir (P=0,020). Görme engelli erkeklere göre görme engelli kadınlar çalıştıkları yerlerde daha fazla ayrımcılığa uğramaktadır.

Ayrımcılığa uğradıklarını ifade eden birkaç katılımcının anlattıkları şöyledir: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan 42 yaşındaki erkek katılımcı 1999 yılında İller Bankasına memur olarak atanmıştır. 2004 yılında İller Bankasında bulunan boş avukat kadrosunda istihdam edilmek amacıyla başvuruda bulunmuştur. Katılımcı bu başvuruyu yaparken 2004 yılında kabul edilen "Özürlülüğün Devlet Memurluğuna Alınma Şartları İle Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik'in 21. Maddesinde geçen "Belirli bir mesleği olan engellilerin meslekleri ile ilgili çalıştırılması esastır." beyanını esas almıştır. Başvuru kurumca reddedilmiştir.⁹ Akabinde İdare Mahkemesine konuyla ilgili dava açan katılımcı hakkında Mahkeme, bu kararın muhatap kurumun takdir yetkisine bağlı olduğu kararına varmış ve dava katılımcı aleyhinde sonuçlanmıştır. Katılımcı tüm bunların üzerine engeli olan ve olmayan tüm bireylerin katıldığı Kamu Personeli Seçme Sınavı-KPSS'ye hazırlanarak Sağlık Bakanlığına avukat olarak atanmış ve hala bu kurumda görevine devam etmektedir.

65 yaşındaki erkek bir katılımcı, geçmişte bir büyükelçilikte görev yaptığını, görevine devam ederken görme yetisini yitirdiğini ve bununla beraber psikolojik baskıya uğrayarak işinden istifa etmek zorunda bırakıldığını anlatırken, 40 yaşında olan erkek başka bir katılımcı, çalıştığı yerin şube müdürünün kendisine "tuvalet eğitiminin olup olmadığını" sorduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Ga-

⁹ "Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik" 16/09/2004 tarihli ve 25585 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

ziantep Büyükşehir Belediyesinde çalışmakta iken ayrımcılığa uğradığını ifade eden 28 yaşındaki kadın katılımcı şube müdürünün 9 ay boyunca birlikte çalışıyor olmalarına rağmen katılımcının görme kaybını bilmediğini ve biliyor olsaydı kendisiyle bu süre boyunca da çalışmak istemeyeceğini söylediğini sözlü olarak ifade etmiştir. Akabinde ise çalıştığı birim değiştirilmiştir.

Yasa önünde eşit tanınma.

Tüm insanlar nerede olursa olsun yasa önünde bir “kişi” olarak tanınma hakkına sahiptir. Türk Medeni Kanununun 28. Maddesine göre kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu zaman başlamaktadır. Canlı olarak dünyaya gelen çocuk bu an itibarıyla haklara ve borçlara, dolayısıyla “hak ehliyetine” sahiptir. Sözleşmenin Türkçe çevirisinde engelli bireylerin diğerleriyle eşit şekilde kullanabilecekleri bir “hak ehliyetinin” olduğu ifade edilmektedir. Oysa Sözleşmenin özgün halinde hak ehliyeti yerine “legal capacity” kavramı kullanılmıştır. “Hukuki ehliyet” anlamına gelen “legal capacity” ile kast edilen muhtemeldir ki; kişinin hak ehliyetinin yanında fiil ehliyeti, başka bir deyişle kendi davranışlarıyla haklar ve borçlar yaratabilme iradesidir.

Araştırmamız bağlamında görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin hukuki ehliyetlerini kullanma konusunda en fazla sorun yaşadığı alanların noter, banka, tapu gibi işlemlerin yürütüldüğü kamu kurumları olduğu tespit edilmiştir. Özellikle “imza” atmaları hususu ciddi problemler yaratmaktadır. Katılımcılara bu çerçevede Türk Ticaret Kanunu, Noter Kanunu ve Türk Borçlar Kanununa göre “resmi evraklara imza atılması sırasında şahit aranmayacaktır” denmesine rağmen ne sıklıkla ayrımcılığa uğradıkları sorulmuştur. Alınan cevaplar şöyledir:

Tablo 16. Yasa önünde hangi sıklıkla ayrımcılığa uğradınız?

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		Sayı	Yüzde
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde		
Hiçbir zaman	14	16,1	36	19,3	50	18,2
Bir kez	1	1,1	10	5,3	11	4,0
Birden Fazla	6	6,9	16	8,6	22	8,0
Genellikle	13	14,9	32	17,1	45	16,4
Her zaman	53	60,9	93	49,7	146	53,3
Toplam	87	100,0	187	100,0	274	100,0

Kadınların %61'i, erkeklerin ise %50'si bu konuda her zaman ayrımcı muameleye uğradıklarını belirtmişlerdir. t testi sonuçlarına göre cinsiyet ile ayrımcılığa uğrama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır (P=0,126).

İmza yetkisi konusunda sorun yaşamayan bireyler az gören ve yeti yitimi başkaları tarafından fark edilmeyenlerdir. Altı Nokta Körler Derneği Ankara Şubesi Eski Başkanı, Tapu Sicil Tüzüğü'nün eski halinin düzeltilmesi konusunda bir dava açtıklarını belirterek şunları ifade etmiştir:

2006 yılında Altı Nokta Körler Derneği tarafından Tapu Sicil Tüzüğü'nün görme engellilerin yapacağı akitli ve akitsiz işlemlerde iki tanık bulundurması zorunluluğuna ilişkin bendin iptali için bir dava açıldı. Tüzüğü'nün 16. Maddesinde akdi gerektiren işlemlerde resmi senet düzenlenmesi durumunda imza şartı aranacağı belirtilmiştir. 17. Madde ise imza bilmeyen, okuma- yazma bilmeyen, sağır, kör veya dilsiz veya kimliğinde kuşkuya düşülmüş kişiler için işlemin yapıldığı takdirde iki tanık bulundurulmasını esas almıştır. Açılan dava 30.12.2011 tarihinde söz konusu bendin iptali ile sonuçlanmış; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü tüzük değişikliği yaparak iki tanık bulundurulması zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Belirtilen diğer kanunlarda da düzenlemeler yapılmış ve görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin imzaları için kendileri istemediği sürece şahit aranmayacağı belirtilmiştir. Katılımcılar bu konuda yaşadıkları sorunu çözmek amacıyla bankaya veya notere gittiklerinde çıkabilecek olası sorunların çözümü için yanlarında konuyu düzenleyen hukuki metni götürdüklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılardan birinin sözleriyle sıklıkla yaşanan durumun özeti şöyledir:

Ben görme engelli bir kamu avukatıyım. Bankada kardeşimin çektiği krediye kefil olmam esnasında benden 2 şahit istendi ve kredi sözleşmesinin noterde yapılması gerektiği söylendi. Ben itiraz ettim. Konuyu bankanın Hukuk Müşavirliğine iletiler ve bankanın avukatları beni haklı buldu. Banka görevlileri benden özür diledi. Bu olay için sorun çözüldü. Ancak görme engellilerin resmi işlemlerinde sorun halen devam ediyor.

Ayrıca birçok katılımcı, konuya ilişkin yaşadıkları sorunu Başbakanlık İletişim Merkezi - BİMER'e ya da söz konusu kurumların şikâyet sayfasına yazdıklarını söylemişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Ankara'da yaşayan 274 görme engelliye kapsayan bu araştırma, genel olarak 25-36 yaş aralığında bulunan ve erkek katılımcı sayısının kadın katılımcı sayısının 2 katından fazla olduğu bir örneklem grubundan oluşmaktadır. Bu da bir bakıma derneklere üyelikte ve dış dünyaya çıkmada kadınların erkeklere göre daha geri planda kaldığını göstermektedir. Araştırmada yapılan testler, cinsiyet bazında görmeyen bireylerin birbirine kıyasla genel durumları hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Görülmüştür ki, Ankara'da yaşayan görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler cinsiyet farkı gözetmeksizin benzer sorunlar ile karşı karşıya

kalmaktadır. Kadınlar esas olarak erişilebilirlik ve istihdam konusunda erkeklere oranla daha şanssızdır. Bu oranlar aynı zamanda kadınların çoklu ayrımcılığa uğramadığının bir göstergesidir.

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini tanımlamak üzere sorulan sorulardan biri görme yetilerine sebep olan durumdur. Elde edilen verilere göre katılımcıların %33,9'unun fonksiyon kaybının nedeni akraba evliliğidir. Ortak rahatsızlıkları taşıyan genlerin aktarımını kolaylaştıran akrabalar arası evlilikler devam ettiği sürece yeti yitimi ile doğan bebeklerin sayısında azalma olmayacak ve benzer veriler elde edilmeye devam edecektir. Dolayısıyla akraba evliliğinin önlenmesi konusunda daha sistematik çalışmaların yapılması halk sağlığı açısından önem taşımaktadır.

Katılımcılara uluslararası hukukta engelli haklarına dair yasal düzenlemeler konusunda sorular yöneltilmesinin asıl sebebi; 1982 Anayasası'nın 90. Maddesine göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda, uluslararası antlaşma hükümleri esas alınmaktadır. Bu maddeye göre uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile ulusal mevzuatın çatıştığı durumda, uluslararası insan hakları sözleşmesinin öncelikle uygulanması gerekecektir. Dolayısıyla engelli birey hak ihlaline uğradığında doğrudan BMEHS'yi öne sürerek hakkını arayabilecektir.

Engelli haklarının en iyi savunucusu engelli bireylerin kendileri olmalıdır. Nitekim BMEHS'nin en önemli özelliği ilk defa uluslararası bir sözleşmenin oluşum sürecine engelliler ve onları temsil eden kuruluşlar dahil olmak üzere sivil toplumun benzeri görülmemiş bir katılım sağlamasıdır. *"Bizsiz, bize dair hiçbir şey olamaz"* sloganını esas alan STK'lar artık engelli hakları konusunda en iyi uzmanların yine engellilerin kendisi olduğu mesajını vermek istemiştir (Ankara Barosu Başkanlığı, 2009, s. 92-93). Çalışmayı önemli kılan nokta da esasen budur.

Şunu belirtmekte yarar vardır: Ankara'da görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylere destek veren birden fazla sivil toplum kuruluşunun varlığı, Ankara'nın Türkiye'nin nispeten daha fazla gelişmiş şehirlerinden biri olması sonucu yaşam koşullarının gelişmiş olması vb. nedenler dolayısıyla elde ettiğimiz veriler tüm görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylere ilişkin veriler sunmaktan uzaktır. Araştırmaya katılan görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler bir şekilde sosyal hayata daha etkin katılabilen görme engellilerden oluşmakta ve sosyal imkânları nedeniyle haklarını bilmek konusunda pek çok dışlanmış ve yalıtılmış engelli bireyden daha avantajlı durumdadırlar. Buna rağmen katılımcılar %95 oranında toplumsal hayata katılma konusunda zorluk yaşayan ve toplumun kendilerine önyargı ile davrandığını iddia eden bireylerden oluşmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların ulusal ve uluslararası hukukta kendilerine tanınan insan hakları konusundaki bilinç düzeyi, sahip oldukları imkânlarla rağmen yeterli düzeyde

değildir. BMEHS'yi tamamen bildiğini iddia eden bireylerin oranı %21,5'tir. Ayrıca bir hak ihlali ile karşılaştıklarında bunu yargıya taşımaktan endişe duyanlar %25 düzeyindedir ve bu grup adalete erişim için izlemesi gereken yol hakkında bir fikrinin olmadığını dile getirmiştir. Bu konuda hem devlete hem araştırmamıza katkı sağlayan engelli sivil karar alıcılarının ve kamu kurumlarının büyük rol düşmektedir. Aynı zamanda medya ve kitle iletişim araçlarının engelli bireyler konusuna daha fazla ağırlık vermeleri hem engelli bireylerde hem toplumda farkındalık yaratacaktır.

Bunların aksine görülmüştür ki, görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylere gereken makul uyumlaştırma sağlandığında toplumsal hayatta aktif bir şekilde rol edinebilme ihtimalleri yükselmektedir. Katılımcıların %63,5'i üniversite düzeyinde eğitim alanlardan ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların yine %63,5'i kamuda istihdam edilmiştir. 2012 yılı itibariyle Türkiye genelinde engel türleri esas alınarak hazırlanan sorularla düzenlenen Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı tüm engelli bireylerin kendi eğitim düzeylerine ve engel türlerine uygun işlerde çalışmalarının önünü açmıştır.

Araştırma bulgularından anlaşılmaktadır ki; görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin temel hak ve özgürlüklere ulaşmada ve topluma tam katılımında en fazla sorun yaşadıkları alan 'erişilebilirlik'tir. Sosyal hayata katılım bir insan hakkıdır ve fonksiyon kaybı ne olursa olsun engelli bireyler genel toplum içinde sayıca azdır. Dolayısıyla topluma uyum sağlamaya çalışarak hem zihinsel hem fiziksel sınırlamaları yıkmaya çalışan, engelli birey kalmamalıdır. Toplum, engelli bireyi olduğu gibi kabul ederek gereken kolaylığı sağlamalı ve devlet tekelinde alınan kararlarda esas alınacak ilke 'fırsat eşitliği' olmalıdır. Ancak bu sayede 'eşitlik' ve 'adalet' sağlanmış olacaktır.

Bu bağlamında görme yetersizliğinden etkilenmiş bireylerin en fazla sorun yaşadıkları alanlardan bir diğeri, 'imza yetkilerinin' kullanımıyla ilgilidir. Bu durumda ihtiyaç duydukları yine makul uyumlaştırmadır. Nitekim kullandıkları bir alfabeleri vardır (braille-kabartma yazı) ve bu alfabe uluslararası geçerliliği olan bir alfabedir. Alternatif olarak muhakkak okumaları gereken evraklar bu şekilde basılarak onların hizmetine sunulabilir ve söz konusu mağduriyet bu şekilde giderilebilir.

Sonuç olarak, bir hakka ulaşımın engellenmesi sistematik olarak diğer haklardan marjinal şekilde yararlanmayı engelleyecektir. Özellikle eğitim hakkına ulaşamamak; çalışma hakkını, dolayısıyla sosyal güvenlik hakkını, buradan sağlık hakkını ve dolaylı yoldan yaşama hakkını engelleyecektir. Katılımcıların yarısından fazlası eğitim hakkına erişimde fazla sorun yaşadığını dile getirmiştir. Sözleşme özellikle görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyler için braille alfabesi ve büyük puntolu yazı sistemi ile elektronik ortamlarda yazıların seslendirilmesi gibi diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesini gerekli kılmaktadır.

Ayrıca braille alfabesini bilen öğretmenlerin istihdam edilmesi ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitilmesi için uygun tedbirlerin alınması gerekmektedir. Görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyi eğitecek öğretmenin engellilik konusunda yeterli donanıma sahip olmaması ve engellilik konusunda bir eğitim almamış olması, istenen düzeyde bir eğitim-öğretim akışının sağlanmasına engel olacaktır. Bu nedenle öğretmenlerin kaliteli bir akademik eğitim alarak profesyonel gelişimini sağlamış olmaları önemlidir. Eğitim hakkının ihlal edilmesi hem engelli bireyin gelişimine hem de toplumun ilerlemesine mani olacaktır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). 13.03.2013 tarih ve 20369 sayılı İstanbul Milletvekili Sezgin Tanriokulu'na ait yazılı soru önergesine ilişkin olarak hazırlanan cevap metni. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-13588sgc.pdf>İndirilme Tarihi:12.12.2017
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *Türkiye'de evlilik tercihleri*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- Akbaba, M., Uludağ Kis,S., Nazlıcan, E.,Gündüz, E. (2012). Adana Havutlu beldesinde özürülük sıklığı ve özürülülerde akraba evliliği sıklığının araştırılması. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, 725-730.
- Ankara Barosu Başkanlığı (2009). *Türk hukukunda engelliler ve engelli haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*. Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara: Koza Matbaacılık.
- Arısoy, M. (2007). Hakaret. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (0) 72,152-205.
- Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı-Devlet İstatistik Enstitüsü (2002). *Türkiye özürülüler araştırması*. Ankara: DİE Yayınları.
- Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı (2010). *Türkiye özürülüler araştırması temel göstergeleri*. <http://www.engelsiz.hacettepe.edu.tr/belge/ozida.pdf>İndirilme Tarihi:12.12.2017
- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (28) 1, 37-54.
- Devlet Personel Başkanlığı (2017). *İstihdam edilen engelli memurların engel gruplarına göre sayısal dağılımları*. <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistik/istihdam-edilen-engelli-memurlarin-182> İndirilme Tarihi:12.12.2017
- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) (2011). *Dünya engellilik raporu*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını, Ankara: Anıl Group Matbaa.
- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) (2012). *Global data on visual impairments-2010*. <http://www.who.int/blindness/GLOBALDATAFINALforweb.pdf?ua=1>İndirilme Tarihi:12.12.2017
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık. İçinde K. Çayır, M. Ayan Ceyhan(Edt.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* (ss.17-28). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gül, İ. (2006). *Fiziksel engellilerin uluslararası hukukta korunması ve uluslararası standartların iç hukuka yansımaları* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Gürler, S. (2016). *Engelli kadınların insan hakları*. Ankara: Astana Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim. İçinde S. Eripek (Edt.), *Özel eğitim* (ss. 1-13). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Lansdown, G. (2009). *Gör beni, duy beni: Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmeyi kul-lanma ve tanıtma rehberi*. Londra: Uluslararası Save The Children Birliği Yayınları.
- Lord, J. E., Guernsey, K. N.,Balfé, J. M., Karr, V. L. (2007). *İnsan hakları. evet! engelli haklarına dair eylem ve savunuculuk!* (Edt: N. Flowers), (Çev: Ç. Gülabioğlu ve E. Çopuroğlu), Minnesota: Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları Kaynak Merkezi Yayını.

- Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2017). 2017 e-YDS Klavuzu, http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/e-YDS/KILAVUZ_02012017.pdf İndirilme Tarihi:12.12.2017
- Özyürek, M. (1998). Görme engelliler. İçinde S. Eripek (Edt.), *Özel eğitim* (ss. 127-152). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü (2017). *Genetik hastalıklar-sağlık personeli için el kitabı*- <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Kitaplar/Genetik.Pdf>. İndirilme Tarihi:18.04.2017
- Şen, R. Ş. (2010). *Aydın il merkezinde akraba evliliği sıklığı ve gebelik sonuçları ile ilişkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın.
- Şişman, Y. (2012). Türkiye’de özürülere yönelik yasal düzenlemeler. *Sosyal siyaset konferansları dergisi*, 0 (60), 169-221.
- Taşgın, E., Şatır, M.G. (2016). *Üniversitelerde engellilere yönelik erişilebilirlik hususunda mevcut durum analizi 2015-2016*. Eğitimde Görme Engelliler Derneği Engelli Üniversite Öğrencileri İnişiyatifi Projesi, Ankara.
- Tüm Engelliler ve Aileleri Yardımlaşma Derneği (2017). <http://www.teday.org/engellilere-hizmet-veren-dernekler/> İndirilme Tarihi:12.12.2017
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2017). *Türkiye sağlık araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2382 İndirilme Tarihi:12.12.2017